Οι Τελετουργίες της Προσομοίωσης

Παναγιώτης Μπλέτσας

Αν επιχειρήσει κανείς να παρακολουθήσει ή να ενημερωθεί για τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας το τελευταίο διάστημα, πιθανότατα να καταλήξει στη διαπίστωση ότι, τόσο η ρομποτική όσο και η εικονική πραγματικότητα, βρίσκονται προ των πυλών μια νέας τεχνολογικής έκρηξης. Οι περισσότερες από τις πληροφορίες και τις ειδήσεις για τις νέες τεχνολογικές προτάσεις περιστρέφονται είτε γύρω από τη λειτουργικότητα των ρομπότ είτε γύρω από τον εικονικό κόσμο ως μια νέα αχαρτογράφητη πραγματικότητα. Έτσι, παρατηρεί κανείς πως όλο και πληθαίνουν τα ρομπότ ως τεχνολογικά επιτεύγματα που προσομοιάζουν στο ανθρώπινο ον ή και σε άλλα έμβια όντα σε μια προσπάθεια τεχνολογικής αναπαράστασης των όντων αυτών και παράλληλης χρήσης τους ως εργασιακά ή οικιακά βοηθήματα. Από την άλλη, η εικονική πραγματικότητα, ως ένας τρισδιάστατος ψηφιακός κόσμος, μέσα και πλάι στην υλική-ιστορική και οικεία, μέχρι πρότινος, πραγματικότητα, αποτελεί μια δυναμική που αναμένεται, ως ερώτημα, να λάβει σημαντική έκταση στην καθημερινή ζωή.

Όλα τα παραπάνω, ενδεχομένως να μην είχαν καμία σημασία αν είχαν να κάνουν με στείρες εξελίξεις με μοναδική αναφορά σε κλειστά τεχνολογικά εργαστήρια ή αν αποτελούσαν κενό γράμμα με καμία συνέπεια στους λοιπούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Στο βαθμό, όμως, που κατακλύζουν μεγάλο κομμάτι της σημερινής πληροφόρησης ως εφικτές και χρήσιμες προτάσεις για τον άνθρωπο, αφορώσες ένα ευρύ φάσμα τομέων, από την υγεία και την παραγωγή μέχρι την οικία και το gaming, οφείλει κανείς να τις λάβει υπόψη και να τις εξετάσει με τα ερμηνευτικά του εργαλεία ανάγνωσης της σύγχρονης πραγματικότητας. Εφόσον πρόκειται, δηλαδή, για μια δυναμική που, αλυσιδωτά και σε βάθος χρόνου, μέλλει να επηρεάσει πολλά

από τα ανθρώπινα πεδία, θα πρέπει κανείς να την αντιμετωπίζει (τη δυναμική αυτή) ως κάτι που ενδέχεται να μεταλλάξει τα σχήματα κατανόησης του ανθρώπινου υποκειμένου και ως κάτι, δηλαδή, που ίσως βάλλει κατά της επίπλαστης και μονίμως πεπερασμένης σταθερότητας και ψευδο-ταυτιστικής προσέγγισης των εννοιών, όπως αυτές της μόρφωσης, της παιδείας, της πολιτικής, της δημοκρατίας, της αγάπης, του έρωτα ή και της ίδιας της ζωής ως έννοια.

Η σημασία, ωστόσο, του ζητήματος δεν εξαντλείται εκεί. Δεν είναι μόνο, δηλαδή, ένας πιθανός μελλοντικός επαναπροσδιορισμός της σύγχρονης πραγματικότητας και μια παράλληλη μετακύλιση των σχημάτων κατανόησης του ανθρώπινου υποκειμένου αυτά που θα κάνουν το ζήτημα των νέων τεχνολογικών δεδομένων άξιο προβληματισμού. Εξάλλου, αυτό σαν συλλογιστικό σχήμα αφορά σε ένα άκρως ενδεχομενικό πεδίο και η όποια προσέγγισή του δεν μπορεί να είναι παρά μια υπόθεση, εφόσον είναι κάτι που έχει να κάνει με τον μέλλον. Γι’ αυτό το λόγο, αλλά και για κάποιους ακόμα, θα ήταν σημαντικό να ακολουθηθεί μια αντίστροφη πορεία: πώς, δηλαδή, η σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, οι ανθρώπινες σχέσεις με τις κυρίαρχες νόρμες είναι αυτές που “αναβαθμίζουν” την τεχνολογική ατζέντα. Ή, με άλλα λόγια, πώς οι τεχνολογικές εξελίξεις ευθυγραμμίζονται με τις κυρίαρχες σημασίες του κοινωνικο-ιστορικού τους πεδίου. Για παράδειγμα, η συνεχής ενασχόληση μεγάλης μερίδας των ερευνητών με την κατασκευή εξελιγμένων ρομπότ και η παράλληλη προσπάθεια αφενός για την προώθησή τους και αφετέρου για την κοινωνική γείωσή τους (π.χ. ρομπότ για το σπίτι, για το γραφείο ή για κατοικίδιο!) υποδεικνύουν ότι σαν τεχνολογικές προτάσεις αποτελούν γνήσια τέκνα μιας πολύπλοκης και δυναμικής διαδικασίας που λαμβάνει χώρα εδώ και αρκετά χρόνια στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο, όπως θα γίνει μια προσπάθεια να εξηγηθεί παρακάτω.

Πριν βιαστεί κανείς να κατατάξει τα νέα αυτά τεχνολογικά δεδομένα σε μια οργανωμένη προσπάθεια της κυριαρχίας ή της εξουσίας της θέσης να αποξενώσει και να καθυποτάξει το

υποκείμενο (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο) ή πριν βιαστεί να προσφέρει νομιμοποίηση σε οτιδήποτε προέρχεται από την Τεχνολογία, θα πρέπει κανείς να διερωτηθεί κατά πόσο ο σύγχρονος τρόπος ζωής αποτελεί μια προεικόνιση των τεχνολογικών αυτών εξελίξεων. Κατά πόσο, με άλλα λόγια, και οι συνθήκες της εποχής έχουν κάνει μια βίαιη έφοδο στον τομέα της Τεχνολογίας και όχι μόνο το αντίστροφο. Θα μπορούσε, δηλαδή, κανείς να διαπιστώσει πως οι κοινωνικές σχέσεις ή νόρμες και η Τεχνολογία είναι δύο πόλοι μιας κοινής διαλεκτικής. Ως προς αυτήν την κατεύθυνση, λοιπόν, τόσο ο εργαλειακός λόγος της Δύσης όσο και το φαντασιακό της ανάπτυξης έχουν δημιουργήσει ένα πεδίο εντός του οποίου αποκτούν έρεισμα οι εν λόγω τεχνολογικές καινοτομίες.

Συγκεκριμένα, αυτά τα δύο δεν αποτελούν ξεχωριστές σημασίες, αλλά βρίσκονται μεταξύ τους σε μία κατάσταση όπου το ένα επηρεάζει και διασταυρώνεται με το άλλο. Με την επικράτηση του Ορθού Λόγου, η αειφόρος ανάπτυξη και εξέλιξη μπήκε στο επίκεντρο της ρητορικής και εμφιλοχώρησε βαθιά μέσα στο δυτικό φαντασιακό, έτσι ώστε να φετιχοποιηθεί σε τέτοιον βαθμό που να προκαλέσει μια σειρά από ανακατατάξεις στο υφιστάμενο κοινωνικό πλέγμα. Μάλιστα, μέσα στο Χρόνο η ανάπτυξη έχει ξεφύγει κατά πολύ από τον έλεγχο της ανθρωπότητας και δεν αποτελεί μια συνειδητή ή ασυνείδητη επιλογή για “ένα καλύτερο αύριο”, αλλά παρουσιάζεται επίπλαστα ως μια οικουμενική κατηγορική επιβολή, ως ένα αναπόδραστο σχήμα για τον Άνθρωπο, ως μια αλήθεια. Επεξηγηματικά, για να μπορέσει το υποκείμενο να δει τον εαυτό του μέσα στο σχήμα της γραμμικής αυτής εξέλιξης, την οποία το ίδιο εσωτερίκευσε στην κατασκευή του ως άτομο κοινωνικό, έπρεπε να ακολουθήσει έναν πιο αποδοτικό τρόπο ζωής. Γι’ αυτό και παρατηρείται χάριν της εξέλιξης μια αυξανόμενη πορεία στον λειτουργισμό.

Μέσα σε αυτό, επομένως, το πλαίσιο, παρατηρείται κυρίως στον δυτικό κόσμο ένας συνεχώς αυξανόμενος υπερλειτουργισμός και μια υπέρμετρη αυτοματοποίηση. Όσο βαθαίνει ο καταμερισμός εργασίας και η εξειδίκευση, ως απαραίτητες συνθήκες για μια

αποδοτική κοινωνία που καλείται να αποτελεί μια μεγάλη μηχανή προσαρμοσμένη στις επιταγές της ανάπτυξης, τόσο το ανθρώπινο υποκείμενο μετατρέπεται σε ένα χρήσιμο λειτουργικό εργαλείο. Ο εξειδικευμένος, πλέον, άνθρωπος αφοσιωμένος σε ένα μικρό κομμάτι του επιστητού επιτελεί αυτιστικά μια συγκεκριμένη λειτουργία της οποίας το τελικό αποτέλεσμα δεν γνωρίζει. Δεν είναι ο σκοπός ή το νόημα της όλης διαδικασίας αυτά που πλέον τον κινητοποιούν αλλά η επιτέλεση μιας τελειοποιημένης λειτουργίας συμβιβασμένης με μια ψυχρή αυτοματοποίηση. Η χρησιμότητα ανάγεται στην ύψιστη θέση της κυρίαρχης αξιακής κλίμακας. Το υποκείμενο (και αυτό πλέον μπαίνει σε διερώτηση), πλέον, είναι οι λειτουργίες του. Επομένως, δεν είναι τα ρομπότ που έρχονται να αντικαταστήσουν τον άνθρωπο, κατόπιν ενός συνωμοτικού και οργανωμένου σχεδίου, αλλά είναι ο άνθρωπος που έρχεται να αντικαταστήσει τα ρομπότ! Αυτό μόνο που έχει να κάνει ένας κατασκευαστής ρομπότ είναι να πετάξει στα σκουπίδια τα απομεινάρια της δημιουργικότητας, της ποίησης, του συναισθήματος, της έντασης, των συλλογικών σχέσεων από το σύγχρονο εξατομικευμένο φυσικό υποκείμενο και κατόπιν να απομονώσει την εξειδικευμένη λειτουργική τεχνική του και να την ντύσει με σίδερα και καλώδια.

Όπως μπορεί να συνάγει κάποιος από τα προαναφερθέντα, δεν είναι ο ατομικισμός της εποχής και ο κατακερματισμένος κοινωνικός ιστός το μόνο σημείο που αναβαθμίζει την ατζέντα των τεχνολογικών καινοτομιών, αλλά ένας ατομικισμός που συνδυάζεται και διαπλέκεται με τον τελειοποιημένο υπερλειτουργισμό, όπως αυτός έγινε προσπάθεια να περιγραφεί παραπάνω. Ως εκ τούτου, ο σύγχρονος άνθρωπος αποβλέπει σε μια επιφανειακή λειτουργική τελειότητα, σε μια υπερ-αποδοτική οργάνωση της ζωής του, σε μια ευκολία που θα έχει ως αναφορά τον ίδιο του τον εαυτό. Αυτή η υπερλειτουργική αυτοματοποίηση, άρα, παρουσιάζεται ως το μέσο με το οποίο το κάθε υποκείμενο θα αποδεσμευτεί από τα υπόλοιπα, υπό την έννοια ότι δεν θα έχει κανείς την ανάγκη κανενός. Παρότι, δηλαδή, η ανθρώπινη ύπαρξη βασίσθηκε ιστορικά στη δημιουργία κοινοτήτων, οικισμών και πόλεων, στην παρουσία, δηλαδή, του ενός δίπλα στον άλλον,

σήμερα, έχοντας εκλείψει η όποια συλλογική μνήμη κάτω από συνθήκες κοινωνικής επιτάχυνσης και μηδαμινής κοινωνικής ενσωμάτωσης, παρατηρείται η αντίστροφη πορεία. Μια πορεία που θέλει το υποκείμενο να πέφτει θύμα μιας φενακιστικής ατομικής παντοδυναμίας η οποία απορρέει από τον τέλειο χειρισμό τεχνικών μέσων, υπό το πρίσμα του ακραίου καταμερισμού. Μια ψευδαίσθηση παντοδυναμίας, η οποία απορρέει από την επιμονή στο τελειοποιημένο ειδικό.

Όταν κανείς χρησιμοποιεί τα τεχνολογικά επιτεύγματα αυτοαναφορικά και για συγκεκριμένη επαναλαμβανόμενη λειτουργία, κλείνει τα μάτια μπροστά στην ολική-συλλογική διαδικασία δημιουργίας τους. Έχει, λοιπόν, την ψευδαίσθηση ότι αυτά υπάρχουν γι' αυτόν με σκοπό να μην χρειάζεται τον Άλλον. Το υποκείμενο, έτσι, μετακυλίεται σε έναν απλό χειριστή κλεισμένο μέσα σε ένα τεχνολογικό νεφέλωμα που δεν δρα, πλέον, αλλά απλώς εκτελεί καθορισμένες λειτουργίες βάσει της ατομικής του εξειδίκευσης. **Ο σύγχρονος άνθρωπος του διπλοκλειδωμένου διαμερίσματος βιώνει μια εικονική παντοδυναμία όταν χειρίζεται τα τεχνολογικά επιτεύγματα που τον περιβάλλουν, βιώνει μια απόσπαση από την κοινωνική πραγματικότητα της οποίας έχει την ψευδαίσθηση ότι είναι υπεράνω. Βιώνει, άρα, μια εικονική πραγματικότητα.** Και πάλι, επομένως, δεν είναι η τρισδιάστατη virtual πραγματικότητα που απειλεί να αντικαταστήσει την υλική-ιστορική, αλλά αυτή η ζώσα πραγματικότητα οικειοποιείται την εικονική, στο βαθμό που τα σημεία της εικονικής βρίσκουν περιεχομενική αποτύπωση στο σύγχρονο σοκ και βίωμα.

Επεκτείνοντας το παραπάνω σχήμα, καθίσταται κρίσιμο να αναφερθεί, ότι το σύγχρονο υποκείμενο διάγει μια εικονική πραγματικότητα η οποία δεν περιορίζεται στο επιμέρους ατομικό νεφέλωμά του αλλά συναρθρώνεται σε μακροκοινωνικό επίπεδο διαμορφώνοντας ένα κοινωνικοπολιτικό πεδίο με βασικό χαρακτηριστικό την προσομοίωση με έμφαση στην εκτέλεση. Επεξηγηματικά, το κυρίαρχο πολιτικό πράττειν, ιδωμένο μέσα στη θεσμική τελετουργία της κυρίαρχης πολιτικής σκηνής –σκηνή που σφετερίζεται το πεδίο της πολιτικής απόφασης– βρίσκεται

υποταγμένο στη σφαίρα του σύγχρονου οικονομισμού. Οποιαδήποτε δυνατότητα πολιτικής επιλογής παρεχόμενη από τους κόλπους της ρητής αντιπροσώπευσης στο κοινωνικό σώμα αποδεικνύεται κίβδηλη, καθώς όλες οι αυτές οι επιλογές, που αποβλέπουν στην εκπλήρωση της θεσμικής υπόσχεσης, συσσωματώνονται σε τελική ανάλυση στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο νεοφιλελεύθερο δόγμα στο οποίο είναι αγκυλωμένοι και προσδεμένοι οι επιμέρους κρατικοί μηχανισμοί και οι εξουσίες της θέσης.

Ως εκ τούτου, η ψήφος-επιλογή ως πολιτική πράξη-δράση, πέραν των υπολοίπων ανεδαφικών, εκπίπτει σε μια στείρα απαθή εκτέλεση στον βαθμό που έχει λάβει χώρα η προαναφερθείσα και προειλημμένη πρόσδεση-αγκύλωση. Έτσι, προκύπτει η προσομοίωση της δημοκρατίας μέσα στην οποία οι μονάδες προσομοιάζουν σε δήμο και κατ’ επέκταση σε πρόσωπα που επιλέγουν και δρουν ενώ στην πραγματικότητα αναλώνονται σε μια εκτελεστική λειτουργία με ένα αποτέλεσμα προαποφασισμένο, όχι βάσει συνωμοσίας αλλά βάσει μιας σύγκλισης που επιτελείται όσο οι κυρίαρχοι πολιτικοί φορείς ανεβαίνουν στην κορυφή της κρατικής εξουσίας. Και όταν το αποτέλεσμα της δράσης προηγείται της τελευταίας, ξεκινάει η εδραίωση μιας εικονικής πραγματικότητας που προηγείται της πραγματικής. Όλο αυτό το σχήμα βρήκε εμπειρική ανταπόκριση και στο δημοψήφισμα του καλοκαιριού όπου η θέση του ψηφίσαντος σώματος, από θεσμική σκοπιά, αποτέλεσε κενό σημαίνον και ουδέποτε λήφθηκε υπόψη από τους θεσμούς. Αν, επομένως, εξετάσει κανείς το ζήτημα υπό το πρίσμα της θεσμικής διαδικασίας και όχι, προφανώς, από την σημαντική και γνήσια κοινωνική δυναμική που απελευθερώθηκε ή που μπορούσε να απελευθερωθεί μετά και πριν, θα διαπιστώσει ότι το εκλογικό σώμα εγκλωβίστηκε σε ένα παιχνίδι προσομοίωσης πολιτικής απόφασης. Κάτι παρεμφερές συνέβη και με τις εκλογές.

Μέσα, λοιπόν, σε αυτήν τη διαδικασία θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει το σαθρό υπόβαθρο του κυρίαρχου δίπολου του 20ου αιώνα σχετικά με το τεχνολογικό πεδίο, που εξακολουθεί να απαντάται έντονα στον δημόσιο διάλογο και του 21ου αιώνα. Συγκεκριμένα, από τη μία, η άποψη που θέλει τη σύγχρονη

Τεχνολογία και τα επιμέρους επιτεύγματά της να έχουν, καθ' εαυτά, αλλοτριωτικό χαρακτήρα για το ανθρώπινο υποκείμενο, και από την άλλη, η αντιμετώπισή τους ως μέσα, η χρήση των οποίων εξαρτάται από τις εκάστοτε προθέσεις του υποκειμένου, αποτελούν δύο θέσεις μιας διαλεκτικής που εμμένει σε μια επιφανειακή προσέγγιση των κοινωνικών απολήξεων του ζητήματος. Από κοινού, δηλαδή, αυτές οι δύο θέσεις, παρότι στα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά φαίνονται αντίθετες, προβαίνουν σε μια αξιολόγηση του τεχνολογικού μέσου με βασικό κριτήριο την επίδραση που ασκεί ή που δεν ασκεί, καθεαυτό, το μέσο-επίτευγμα στις κοινωνικές σχέσεις παρακάμπτοντας και συγκαλύπτοντας τεχνηέντως τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτό δημιουργήθηκε.

Με άλλα λόγια, κάθε τεχνολογική καινοτομία αποτελεί γνήσιο τέκνο του κοινωνικο-ιστορικού της πεδίου. Προς επίρρωση αυτού, αρκεί μια ιστορική αναδρομή στις τεχνολογικές κατακτήσεις κάθε ιστορικής περιόδου. Από τον Μεσαίωνα μέχρι τη βιομηχανική επανάσταση και μετέπειτα μέχρι τη σημερινή βιοτεχνολογία, οι τεχνολογικές καινοτομίες κινούνται σε διαφορετικές τελείως προοπτικές. Θα μπορούσε, μάλιστα, να πει κανείς πως πάνω στις διάφορες εφευρέσεις σκιαγραφούνται οι διάφορες νόρμες, αντιλήψεις και νοοτροπίες της κάθε περιόδου, στο μέτρο που η εφεύρεση αποτελεί απαύγασμα των τελευταίων. Για παράδειγμα, στους υπερλειτουργικούς φούρνους θανάτου του Άουσβιτς αποτυπώνονται η ναζιστική εκμηδένιση του Άλλου και η φυλετική υπεροχή, ως κυρίαρχες σημασίες του ναζισμού. Άρα, κάθε κριτική στην τεχνολογική καινοτομία μόνο ως κριτική στις σκιαγραφημένες επί αυτής νόρμες μπορεί να νοηθεί, ειδάλλως πρόκειται για μια μεταφυσική προσωποποίηση ενός απλού μέσου. Οι τεχνολογικά προηγμένοι φράχτες (με υπέρυθρες κάμερες και ηλεκτροφόρα συρματοπλέγματα), παραδείγματος χάριν, που υψώνουν οι κρατικοί μηχανισμοί στις συνοριακές τους γραμμές δεν παράγουν, καθαυτοί και μέσα στο μηδέν, τη δαιμονοποίηση της ετερότητας αλλά ενυλώνουν τη στιγμή του παρόντος τον θάνατο και τον αποκλεισμό. Μεταφράζουν, με άλλα λόγια, σε ύλη δύο έννοιες που είναι εγγεγραμμένες στον "γενετικό κώδικα" του

έθνους-κράτους της Δύσης.

Από την άλλη δε, κάθε εύπεπτη και βεβιασμένη κατηγοριοποίηση της καινοτομίας στις τάξεις του μέσου, που το θέλει να αποκτά σημασία μόνο από τη χρήση του και όχι από τη δημιουργία του, πέρα από το ότι αποτελεί (αυτή η κατηγοριοποίηση) τριχοειδή έκφανση του εργαλειακού Λόγου, υποβαθμίζει τη δομή των κοινωνικών σχέσεων μέσα στην οποία η καινοτομία δημιουργήθηκε αλλά και προωθήθηκε. Έτσι, η δυναμική διαδικασία και οι ιστορικές συνθήκες της έμπνευσης και, πολύ περισσότερο, της κοινωνικής γείωσης της καινοτομίας προηγούνται αξιολογικά αλλά πολλές φορές και χρονικά από τη χρήση της εφόσον η τελευταία τις περισσότερες φορές και όχι πάντα, απλώς, θα ευθυγραμμιστεί με τις υποκειμενικές σχέσεις ανάδειξης κι εδραίωσής της. Στην αντίθετη κατεύθυνση, ο φυσικός και κοσμολόγος Στίβεν Χώκινγκ, πριν από κάποιες βδομάδες, προσπαθώντας να απαντήσει στις κριτικές που εμπίπτουν στον πρώτο σαθρό πόλο της παραπάνω διαλεκτικής, σχετικά με τον κίνδυνο που διατρέχει το υποκείμενο και εν γένει η κοινωνία από τη χρήση των ρομπότ στον τομέα της παραγωγής, υπέπεσε στον δεύτερο σαθρό πόλο απαντώντας ότι σημασία έχει το ποιος θα καρπώνεται την υπεραξία τους. Υπέπεσε, με άλλα λόγια, σε μια τοποθέτηση με όρους υλισμού που αποκτά σημασία και μάλιστα οικονομικίστικη μόνο κατόπιν επιστημονικής εδραίωσης των ρομπότ αγνοώντας ειρωνικά όλες τις προυπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις που κατατείνουν προοδευτικά στην ψυχρόαιμη ρομποτοποίηση, με αποτέλεσμα το σημαντικό ερώτημα: «γιατί ρομπότ;» να εγκλωβίζεται στα γρανάζια μιας μίζερης υλιστικής διαχείρισης.

Αυτό που θα έπρεπε να διευκρινιστεί στο σημείο αυτό, είναι πως οι παραπάνω νόρμες, ως διαμορφωτικές δυνάμεις της τεχνολογικής ατζέντας, δεν είναι σε καμία περίπτωση η μόνη ορθή ερμηνευτική πορεία αφού ιστορικά υπάρχουν και ανακαλύψεις που πυροδότησαν, οι ίδιες, κοινωνικές εξελίξεις. Ωστόσο, η επιμονή στο οριακό σημείο της ανάγνωσης και η αντίστροφη συλλογιστική πορεία κατατείνουν στο να διασαλεύουν το υπόβαθρο της τεχνολογικής, πολιτικής και οικονομικής ελίτ από τη στιγμή που εντοπίζονται

σε οριζόντιο, σε μικροκοινωνικό αλλά και σε ανθρωπολογικό επίπεδο οι σχέσεις που διαμορφώνουν τις καινοτομίες και κατ' επέκταση τα συστήματα εξουσίας ή καθυπόταξης που τις συσσωματώνουν σε βάθος χρόνου, συστήματα που οικειοποιείται κατά παράδοση ο καταπιεστικός θεσμός του Κράτους και τα οποία με τη σειρά τους αναφέρονται σε αυτόν. Σημασία, επομένως, έχουν οι επιμέρους «χειρονομίες» (κατά τον Φουκώ) που διαμορφώνουν το κοινωνικό πλέγμα, πάνω στις οποίες και χάριν των οποίων καθιερώνονται μεταγενέστερα οι επιστημονικοί όροι ως σταθερές που μονοπωλούν την αλήθεια…

Η προαναφερθείσα ανάγνωση του κοινωνικο-ιστορικού, σχετικά με τον εξατομικευμένο υπερλειτουργισμό και την εικονική πραγματικότητα που βιώνει σε μεγάλο βαθμό ο δυτικός κόσμος, δεν βρίσκεται, προφανώς, σε ένα μη ανατρέψιμο στάδιο, αλλά για να ανατραπεί θα πρέπει να γίνει αντιληπτή η δυνατότητα ανατροπής της. Επιπλέον, προς επίρρωση του ανατρέψιμου του υπάρχοντος ατομικισμού και υπερλειτουργισμού, τα τελευταία χρόνια η δημιουργία δημόσιου Χώρου και Χρόνου εμφαίνεται και λαμβάνει χώρα στα διάκενα του ρομποτοποιημένου και λειτουργικά τελειοποιημένου τρόπου ζωής. Δεν πρόκειται, μάλιστα, για μια απλή επαναφορά της συλλογικής μνήμης ούτε για μια ενατένιση της αρχαιολογίας του παρελθόντος αλλά για νέες σημασίες που αναδύονται μέσα στην πολύπλοκη κοινωνική δυναμική και πλάι στη βίαιη επιβολή της εικονικής πραγματικότητας, επανεξετάζοντας την έννοια του υποκειμένου υπό το πρίσμα του συλλογικού τρόπου ζωής: ως υποκείμενο που θραύει το τεχνολογικό του νεφέλωμα, ως υποκείμενο που δρα και δεν εκτελεί, ως ένα υποκείμενο που αποσπά την Τεχνολογία από τη μέγγενη της αλήθειας και την υποτάσσει στη δραστηριότητά του, στην καθαρή του βία.

Όχι Δύο Άκρα αλλά Δύο Κόσμοι σε Σύγκρουση

Αντώνης Μπρούμας / Νώντας Σκυφτούλης

Δεν εκπλαγήκαμε από το μέγεθος της υποκρισίας, που χαρακτηρίζει τον όψιμο αντιφασισμό ορισμένων πολιτικών και δημοσιογράφων μετά τη δολοφονία του αντιφασίστα Παύλου Φύσσα. Τα ίδια συμφέροντα, που εδώ και χρόνια καλλιέργησαν επιμελώς τον κήπο της Χρυσής Αυγής και οδήγησαν ένα κομμάτι της κοινωνίας στις αγκάλες του ναζισμού, ξαφνικά παρουσιάστηκαν ως οι μεγαλύτεροι πολέμιοί του. Είμαστε βέβαιοι ότι, όταν ωριμάσουν ξανά οι συνθήκες, ο καιροσκοπισμός τους θα οδηγήσει τα συμφέροντα αυτά εξίσου αστραπιαία πίσω στο σύνηθες ξέπλυμα της εγκληματικής δράσης των ναζιστικών ταγμάτων εφόδου. Και εν ευθέτω χρόνω το σύστημα εξουσίας, που δήθεν τώρα δείχνει μηδενική ανοχή στις ναζιστικές μεθόδους, αύριο μπορεί να δομήσει μία πιο σοβαρή “ασημένια αυγή” και θα την κάνει προνομιακό εταίρο στη νομή της πολιτικής εξουσίας, για να συμπληρώσει την ολοκληρωτική του στροφή. Αυτός είναι ο κρατικός “αντιφασισμός”.

Εξίσου δεν εκπλαγήκαμε που η συνταγή του ναζισμού, την οποία εδώ και χρόνια μαγείρευαν, βρήκε μία κάποια απήχηση. Ένα μικρό κοινωνικό κομμάτι, καλά εκπαιδευμένο στην ιδιώτευση, στην ιδιοτέλεια, στην ανάθεση, στη μισαλλοδοξία και στον εκφασισμό της καθημερινότητας, ανέθεσε προς στιγμή την επίλυση των προβλημάτων του στη Χρυσή Αυγή. Το κομμάτι αυτό νομιμοποίησε τη στρατηγική του ναζιστικού εγκλήματος, όχι επειδή αφομοίωσε τον ναζισμό αλλά επειδή υιοθέτησε χρόνια τώρα κάτι χειρότερο: τη λησταρχική σχέση με κάθε νόημα, με κάθε θεσμό, παραδοσιακό ή όχι, και με κάθε πολιτική.

> *Το σπάσιμο των κοινωνικών δεσμών από τη χρόνια εξατομίκευση του ακόρεστου καταναλωτισμού οδήγησε στη διάλυση και ιδιωτικοποίηση του ατόμου και στην επιβολή ενός γενικευμένου*

φόβου. Η κρίση ενσωμάτωσης και εκπροσώπησης οδήγησε στην ανάθεση, η οποία το μόνο που προσφέρει είναι μια διαρκή διάψευση.

Ανήμποροι και απλοϊκοί άνθρωποι στις σημερινές δύσκολες στιγμές οδηγούνται στον εθνικοσοσιαλισμό, είτε από τη μανία να εκδικηθούν τους πάνω τους είτε από την ανάγκη τους να πατήσουν τους από κάτω τους. Αλλά ταυτόχρονα επιδιώκουν και μια εύκολη αποκατάσταση, έχοντας μέσα τους ένα κομματάκι του Λεωνίδα από τη Σπάρτη ή ένα κομματάκι Μέγα Αλέξανδρο, που χρόνια τώρα έχουν ενσταλάξει στο πληγωμένο τους «είναι» οι τηλεμάρκετ εθνικιστές απατεώνες πωλητές βιβλίων και ψευτοταυτοτήτων.

Η αστυνομία δεν έμεινε απαθής από αυτή την ιστορία, αντιθέτως θεώρησε ότι βρήκε το καθολικό νόημα και προσχώρησε πανηγυρικά στο ναζιστικό φαντασιακό αφού δεν μπορούσε να «σταθεί» πουθενά. Άνδρες και γυναίκες των σωμάτων ασφαλείας βρήκαν στο νεοναζί νόημα και την ευκαιρία να κάνουν επιθετική πολιτική, πλέον έχοντας σαν συμπλήρωμα μια «ιδεολογία». Ό,τι τους έλειπε δηλαδή.

Η Χρυσή Αυγή, όλο αυτό το διάστημα που βγήκε στο πολιτικό προσκήνιο, παρήγαγε περισσότερο ναζισμό από όσον μπορούσε να καταναλώσει. Αυτό το κατ’ εξοχήν βαλκανικό χαρακτηριστικό, επιτάχυνε την ανάδυση και την όποια δυνατότητα εφαρμογής βασικών ναζιστικών φαντασιακών, τα οποία είναι: Πρώτον, η άρνηση ύπαρξης του άλλου (ρατσισμός), δεύτερον, η συλλογική ευθύνη (με τα εθνοφυλετικά χτυπήματα), η ιδέα του πραξικοπήματος (με την οργανωτική δομή και με τις σχέσεις σε αστυνομία και στρατό), και τρίτον το «νόμιμο» έγκλημα. Το τελευταίο θεωρείται σαν η ύψιστη προσδοκία και στρατηγική, όταν εκτελείται χωρίς όρια από το ναζιστικό κράτος. «Νόμιμο» έγκλημα επίσης θεωρείται στην περίπτωση των ναζί και όταν νομιμοποιείται από ένα μέρος της κοινωνίας ή όταν ένα μέρος της κοινωνίας αναθέτει το έγκλημα στους νεοναζί, όπως για παράδειγμα αυτό που βρήκε εφαρμογή στους φόνους και στις βαριές σωματικές βλάβες των μεταναστών. Οι υποστηρικτές της

Χρυσής Αυγής ανέθεσαν σε ένα μητροπολιτικό ναζιστικό φαινόμενο την εφαρμογή της βίας ενάντια στους μετανάστες και στους «άλλους», ακούγοντας τα αντιναζιστικά επιχειρήματα σαν άχρηστα και περιττά για την περίσταση.

Απέναντι στο αντικοινωνικό φαινόμενο του ναζισμού αρχικά κυριάρχησε η παθητικότητα και το σήκωμα των ώμων. Έπρεπε λοιπόν να έρθει η δολοφονία ενός Έλληνα από τάγμα εφόδου, για να πάρει φανερά θέση η κοινωνική πλειοψηφία ενάντια στην ανάδυση του ναζισμού. Τότε το Κράτος ανέλαβε να μας «σώσει», εκτός από την κρίση και την ανεργία, και από τους νεοναζί για να συμπληρώσει άλλη μια λειτουργία στο ενεργητικό του και ταυτόχρονα να δείξει ποιο είναι το πραγματικό αφεντικό στον σύγχρονο "δημοκρατικό" ολοκληρωτισμό. Οι οπαδοί της Χ.Α. γρήγορα εγκατέλειψαν, για να αναθέσουν (!) αλλού τις ελλειμματικές τους προσδοκίες, αφήνοντας πίσω 50 απονενοημένους έξω από τη σχολή ευελπίδων.

Εντούτοις, από την αρχή οι ναζί δεν βρήκαν μόνο σηκωμένους ώμους αλλά και ένα μεγάλο κοινωνικό κομμάτι να τους περιμένει έτοιμο και στις θέσεις του, αυτές που μας κληροδότησαν οι αντιφασίστες, που το '40 τσάκισαν παντού τον φασισμό. Οργανωμένα και κυρίως ανοργάνωτα, σε πόλεις και χωριά, από τα σχολεία και τα νοσοκομεία μέχρι τους δρόμους και κάθε δημόσιο χώρο, η μαχητική κοινωνική αντίδραση πήρε διάχυτο χαρακτήρα, συντρίβοντας τη δράση των ναζί, που θώπευαν τα ΜΜΕ και προωθούσε η αστυνομία.

> *Τώρα λοιπόν που ξεκαθαρίζει η ήρα από το στάρι, είναι καιρός κάθε άνθρωπος να βγει από την απάθεια και την ανάθεση και να πάρει σαφή, ενεργή και έμπρακτη θέση, αναλαμβάνοντας τις ευθύνες του για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια. Αυτή η κοινωνική πράξη ήταν, είναι και θα είναι πάντα η ήττα κάθε ολοκληρωτισμού. Αυτός είναι ο κοινωνικός αντιφασισμός.*

Με αφορμή όμως τη δολοφονία από τους ναζί ενός ανθρώπου ενεργού στα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά πράγματα, το

καθεστώς και μάλιστα με τα πλέον επίσημα χείλη του ίδιου του πρωθυπουργού εξισώνει μέσω της θεωρίας των δύο άκρων τα κοινωνικά κινήματα με τον ναζισμό, προαναγγέλλοντας νέα ολομέτωπη επίθεση στην κοινωνία και βάζοντας ήδη στο στόχαστρο το κίνημα της Χαλκιδικής ενάντια στα μεταλλεία χρυσού. Εμείς, που δεν δίνουμε λόγο στην εξουσία αλλά στην κοινωνία και εκεί μαζί ζούμε, αναπνέουμε και παλεύουμε, θα σταθούμε απέναντι σε τέτοιους σχεδιασμούς.

Ο αντιεξουσιαστικός χώρος δεν είναι άκρο αλλά ζωντανό κοινωνικό κομμάτι με βαθιές πλέον ρίζες και δράση απέναντι στο υπάρχον.

Γιατί σήμερα στην κοινωνία υπάρχει πράγματι σύγκρουση και είναι σφοδρή. Δεν συγκρούονται όμως δύο άκρα αλλά δύο κόσμοι, ο κόσμος της κοινωνικής καταστροφής και ο κόσμος της ελευθερίας και της δημιουργίας. Δεν θα χωρέσουμε στον δικό τους κόσμο, αυτόν των ναζιστικών ταγμάτων εφόδου σε συνεργασία με την αστυνομία, τον κόσμο του σύγχρονου ολοκληρωτισμού, της μεσαιωνικής εκμετάλλευσης, της διάχυτης κοινωνικής ανισότητας και αδικίας, του αφανισμού των δομών πρόνοιας, του ξεπουλήματος κάθε δημόσιου/κοινωνικού, της ανεργίας του 70% στους νέους, της “ανάπτυξης” με ρυθμούς/μισθούς αβίωτους και ανεπανόρθωτη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος.

Απέναντι στον κόσμο τους δεν αναθέτουμε σε άλλους αλλά φτιάχνουμε εμείς οι ίδιοι, ξεκινώντας από τώρα, τον δικό μας κόσμο ελευθερίας, αλληλεγγύης και συνεργασίας. Και στέλνουμε μήνυμα στους κυρίαρχους ότι η οποιαδήποτε αποχαλίνωση της καταστολής πάνω στα ενεργά κοινωνικά κομμάτια θα έχει πολύ σύντομα απρόβλεπτες συνέπειες για αυτούς και τους σχεδιασμούς τους πάνω σε μια κοινωνία – καζάνι που βράζει.

Το κείμενο δημοσιεύτηκε στο Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 13

Η φιλοσοφία του “ανήκειν” και του “περιττεύειν”

Ορέστης Τάτσης

Ο ρομαντικός φιλόσοφος Herder, αν και λανθασμένα κατά τη γνώμη μου θεωρήθηκε πατέρας του εθνικισμού, ήταν εκείνος που εναντιώθηκε στην ιδέα του κοσμοπολιτισμού η οποία κυριαρχούσε στον Διαφωτισμό και υπερασπίστηκε την «ιδέα του ανήκειν». Ανήκειν είναι η ανάγκη του ανθρώπου να ανήκει σε μια ομάδα ή μια κοινότητα. Πίστευε ότι κάθε κοινότητα οφείλει να διατηρεί τις παραδόσεις, τις αντιλήψεις της για το ποια είναι η αλήθεια, αυτό που αργότερα ίσως θα λέγαμε «κουλτούρα». Γιατί για τον Herder «τα στοιχεία που έχουν κοινά οι άνθρωποι που ανήκουν σε μια ομάδα είναι πιο καθοριστικά για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ύπαρξής τους απ’ ό,τι αυτά που έχουν κοινά με κάποιους άλλους ανθρώπους, από άλλα μέρη». Επίσης πίστευε ότι τα έργα των ανθρώπων και κυρίως τα έργα τέχνης και εκείνα του έναρθρου λόγου, έχουν άμεση σχέση με τον δημιουργό και την κοινότητα στην οποία ανήκει, αφού αυτή αποτελεί καθοριστικό στοιχείο της ύπαρξής του. Για να κατανοήσουμε πώς ζούσαν οι άνθρωποι μιας άλλης εποχής, τους νόμους, τις αξίες ή ακόμα και τα έργα τέχνης που παρήγαγε ένας καλλιτέχνης, σε μια συγκεκριμένη κοινότητα είτε χρονικά είτε χωρικά απομακρυσμένη, ο Herder πίστευε ότι θα έπρεπε να φανταστούμε τη ζωή, ή όπως αναφέρει ο Berlin «να αναπλάσουμε το είδος ζωής», που ζούσαν αυτοί οι άνθρωποι. Σε αντίθεση με την ενότητα και την ομοιομορφία που υπερασπίζονταν οι Διαφωτιστές, εκείνος υπερασπίστηκε τη διαφορετικότητα, «την ανισομετρία των αξιών ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες και κοινωνίες».

Πράγματι, η φιλοσοφία του «ανήκειν» μπορεί να ερμηνεύσει τα εθνικιστικά φαινόμενα, την ανάγκη του ανθρώπου να είναι οπαδός μιας ποδοσφαιρικής ομάδας, ενός κόμματος, την ανάγκη να έχει ένα στέκι που μοιράζεται ποτά με ομοίους, αλλά και την αγάπη για το χωριό του και την παράδοση. Η ιστορία μάλλον δικαιώνει

τον ρομαντικό φιλόσοφο. Ακόμα και για την καλλιτεχνική δημιουργία είχε δίκιο. Και εξηγώ. Στην αρχαία Αθήνα οι σπουδαιότεροι γλύπτες, τραγικοί ποιητές και φιλόσοφοι, ζήσανε στην ίδια πόλη σε ένα διάστημα περίπου 70 χρόνων. Στην ζωγραφική, το φως της Αναγέννησης ήρθε από τον Τζιότο στη Φλωρεντία, ο οποίος μοιραζόταν τις αγωνίες του με τον Δάντη. Η Αναγεννησιακή ζωγραφική απογειώνεται από τον Λεονάρντο ντα Βίντσι, τον Μιχαήλ Άγγελο και τον Ραφαήλ οι οποίο ζουν την ίδια περίοδο στη Φλωρεντία με τον Μακιαβέλι. Ακολουθεί το Παρίσι του Μποντλέρ, του Ντελακρουά. Αργότερα ο Νίτσε με τον Βάγκνερ. Τα παραδείγματα δεν έχουν τέλος και δεν έχουμε αναφερθεί καν στις εξεγέρσεις και τα πολιτικά κινήματα. Όλη η ιστορία της τέχνης και της φιλοσοφίας, της ανθρωπότητας εν γένει, δεν μπορεί να ερμηνευτεί χωρίς τις κοινότητες, τις παρέες, ακόμα κι όταν αυτές λειτουργούν ανταγωνιστικά. Η αστεία "ρομαντική" εικόνα του μοναχικού δημιουργού, ποιητή ή φιλοσόφου καθόλου ρομαντική δεν είναι και καθόλου αληθινή. Κάθε δημιουργία είναι πολιτική και απαιτεί κοινότητα και την ανάγκη του ανήκειν σ' αυτή… Γι' αυτό στην Αθήνα της δημοκρατίας η πιο βαριά τιμωρία ήταν η εξορία.

Ας έρθουμε τώρα στους εξόριστους του σήμερα. Τα τελευταία χρόνια, όλοι οι κοινωνιολόγοι και οι στοχαστές επισημαίνουν τη στροφή στον ατομικισμό και την αποκοπή του ατόμου από το σύνολο. Όλοι ή οι περισσότεροι μιλούν για την εργαλειοποίηση κάθε έκφανσης της ανθρώπινης ζωής, το αδιέξοδο στο οποίο θα μας οδηγήσει ο μονεταρισμός και η κοινωνία της κατανάλωσης. Το χρήμα έχει αξία εδώ και χρόνια κοινωνική και μετέχει στο υπαρξιακό ερώτημα του ανθρώπου. Το «σκέφτομαι άρα υπάρχω» του Καρτέσιου που οι ρομαντικοί μετέτρεψαν σε πιστεύω πως υπάρχω άρα υπάρχω, μεταλλάχτηκε σε καταναλώνω άρα υπάρχω. Αυτό έχει αναστρέψει την ιδέα του ανήκειν σε ιδέα του περιττεύειν, εφόσον η ύπαρξη καθορίζεται από την κατανάλωση και η κοινότητα θέτει σε κατάσταση εξορίας τον φτωχό ή όποιον δεν θέλει να αποδεχθεί την κυριαρχία του χρήματος. Έτσι η μη δυνατότητα κατανάλωσης σε θέτει εκτός της κοινωνίας, χωρίς χρήματα είσαι περιττός. Περιττός και εξόριστος σημαίνει απομονωμένος και

ανήμπορος ή οργισμένος. Το να νιώθεις περιττός, άχρηστος, είναι καθηλωτικό, και κάποιοι σε θέλουν καθηλωμένο. Όπως έγραφε μια φίλη, η ανεργία δεν μετριέται σε ποσοστά γιατί σε κάνει να νιώθεις 100% άχρηστος. Αυτό βολεύει το σύστημα. Η μαζικοποιημένη κατάθλιψη που σε ακινητοποιεί και πηγάζει από ένα ασταμάτητο δικαστήριο του εαυτού σου! Εγώ φταίω, λες. Μαζί τα φάγαμε, λες.

Αυτή είναι η μία όψη της φιλοσοφίας του περιττεύειν που ερμηνεύει τις αυτοκτονίες, την κοινωνική κατάθλιψη, τη μηδενική αντίδραση των αστέγων, των ανέργων και γενικότερα θα λέγαμε πως είναι η παθητική όψη. Αν το παιδί σου λιποθυμάει στο σχολείο φταις εσύ που είσαι άχρηστος, μη βγάζεις άχνα. Αυτό υπαγορεύουν. Η άλλη, η ενεργητική, είναι πιο σκληρή όσο κι αν ακούγεται περίεργο. Ο περιττός, αν δεν επιδιώξει να ενταχθεί κάπου ακολουθώντας την ιδέα του ανήκειν, γίνεται οργισμένος και η οργή του περιορίζει την όραση. Ο άστεγος επιτίθεται στον άστεγο. Ο άνεργος νιώθει ανταγωνιστικά απέναντι σε κάθε άλλον άνεργο αλλά και σε κάθε εργαζόμενο. Ο περιττός βλέπει παντού εχθρούς, η εξορία δημιουργεί σύνδρομο καταδίωξης. Η περιορισμένη όραση δεν τον αφήνει να δει πιο κει, το άγχος, ο φόβος και εν τέλει η βία που γεννά η φιλοσοφία του περιττεύειν έχει γίνει ο ιδανικός μηχανισμός επιβίωσης του συστήματος.

Παράλληλα ξεκινάει και ο λυσσαλέος πόλεμος σε κάθε εναπομένουσα έκφανση του ανήκειν. Οι σύγχρονοι μηχανισμοί καταστολής χρησιμοποιούν την οικονομική τρομοκρατία για να απομονώσουν τον κόσμο. Τέλος, στα καφενεία των φτωχών, οι πολλοί δεν θα έχουν χρήματα για κατανάλωση κι οι υπόλοιποι δεν φτάνουν για να τα κρατήσουν ανοιχτά. Το ίδιο ισχύει για τα θέατρα, τις μουσικές σκηνές, τους κινηματογράφους. Διώκονται με κάθε τρόπο οι πολιτικές συλλογικότητες που διαδηλώνουν και διεκδικούν, οι κοινωνικοί και ελευθεριακοί χώροι και στην τελική απαγορεύτηκαν οι συναθροίσεις. Όλοι εξόριστοι σημαίνει όλοι ξένοι.

Αν θες να ανήκεις κάπου, μπορείς να ξυρίσεις το κεφάλι και να

βγεις με τη συμμορία για ανθρωποκυνηγητό. Θα τους βρεις εύκολα, δεν κρύβονται. Επίσης υπάρχει για σένα και η πρέζα. Το ανήκειν δεν είναι πια για την κοινότητα, δεν είναι συλλογικό. Εκεί που ο Herder υμνούσε το διαφορετικό, τώρα το ανήκειν φτιάχνει κοντοκουρεμένα στρατιωτάκια. Συμμορίτης ή απομονωμένος οικογενειάρχης. Η επόμενη βόμβα μπορεί να μπει σε καφενείο στα Εξάρχεια ή στο Μετρό την ώρα που ανοίγουν οι δημόσιες υπηρεσίες. Η φιλοσοφία του περιττεύειν κάνει την εμφάνισή της στο τέλος της νεωτερικότητας και χτυπάει την πόρτα με χέρι που γράφει μίσος και φόβος, κατασκευάζει άβουλες μάζες και οργισμένους ημίτυφλους. Το ανήκειν αντί να διευρύνεται περιορίζεται συστηματικά.

Το ανήκειν έχει ως βασικό συστατικό την αλληλεγγύη και αν στον άλλον βλέπεις πραγματικά άλλον (κι όχι τον καθρέφτη) τότε το άλλο χωράει πολλούς. Πάρα πολλούς! Με τον άλλον πρέπει να είσαι, με εκείνον τον άλλον που χωράει πολλούς άλλους, ρομαντικούς και ορθολογιστές. Με τον άλλον που δεν μετράει τη ζωή σε χρήμα, που δεν τσιγκουνεύεται το συναίσθημα, που σέβεται το διαφορετικό, που σκέφτεται και ενδιαφέρεται, που δημιουργεί, που έχει ανάγκες κι επιθυμίες που δεν μετριούνται σε χρήμα. Έχουμε ανάγκη από μεγαλύτερες παρέες, από βαρετές ή όχι βαρετές συνελεύσεις, από ζωντανά καφενεία, από γεμάτους δρόμους κι από δυνατές φωνές που δεν διεκδικούν Καγιέν[i] αλλά Ζωή, δουλειά, αξιοπρέπεια κι αλληλοευχαρίστηση. Να δώσουμε τέλος σ’ αυτόν τον Μεσαίωνα και να διεκδικήσουμε μια πιο κοινωνική Αναγέννηση.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 10